

Hetényi Zsuzsa

NÉHÁNY SZÓ HARMSZ ÉLETÉRŐL

Danyil Harmsz (Danyil Ivanovics Juvacsov, 1905–1942) élete során negyven-egynéhány írói álnevet használt, a Harmsz név már 1921-ben feltűnt. A tízosztályos iskolát követően kétévi szakközépiskola után technikumba iratkozott, ahonnan 1926-ban kizárták. Az Összorosz Költőszövetségből tagdíjfizetés elmaradása miatt 1929-ben kiutasították.

A „zaum” (az értelmén túli költészet) és a „csinari” költői-filozófiai művészcsoport hatása alatt, a Levij Flang (Balszárnny), később „Balos klasszikusok akadémiaja” botrányokkal kísért felolvasóestjein és színházi-képzőművészeti kísérletein érett költővé; Tufanov és Malevics hatása alakította esztétikai elképzeléseit. Amikor 1927-ben két költőtársával, Vvegvenszkijjal és Zabolockijjal megalakította az OBERIU-t, a Reális Művészet Egyesülését, már látni lehetett, hogy ez a lépés az avantgárd megmentésére tett utolsó kísérlet. A komikus, groteszk, majd abszurd hangvétel volt a csoport erőssége, határozottan elfordultak az addigra már kanonizált realizmus különböző formáitól. 1928-as manifesztumukat Nyikolaj Zabolockij írta. Mint az önmeghatározások sokasága is jelzi, a játék, az alkotási láz, a helykeresés és a hagyományos formák szétszedése jellemezte őket. Gyakran találkoztak, körüket élenként érdekelte a teológia, az ismeretelméleti filozófia és az ezotéria. Közel állt a csoporthoz Jevgenyij Svarc, Nyikolaj Olejnyikov, két filozófus, Jakov Druszkín és Leonyid Lipavszkij, és két képzőművész, Kazimir Malevics és Pavel Filonov. Fontos volt kapcsolatuk más művészetekkel, mert alkotásaikat szinte nem publikálták, inkább színházi performance-okat tartottak. 1928 januárjában színházi összművészeti estet tartottak, ahol felolvasással szerepeltek, majd előadták Harmsz darabját egyedi díszletekkel, végül levetítették a HŰSDARÁLÓ című, montázsokból álló filmet. A JELIZAVETA BÄM mozaikszerű, verses és prózai, szaggatott szövegek fragmentumaiból áll, benne a burleszk és a metafizikai elmélkedés váltakozik, tárgya a *rettegés*. Harmsz mindent, ami a színdarab képzetéhez kapcsolódik, lehánt a formáról: nincs hagyományos értelemben vett cselekmény, tér-idő, szituáció, szereplők. Az irodalmi élet hivatalos képviselői élesen bírálták őket, és hamarosan lehetetlenné tették tevékenységüket.

Harmsz depressziós alkat volt, excentrikus hajlamokkal. Erotikus verseiben az orosz irodalom szemérmességének ellenében a szubkultúra szabadosságát ötvözte az érzékek naturalizmusának poétikájával.

1927-től az OBERIU művészei egyre többet írnak gyerekeknek, kényszerűsügből. Az abszurd szemlélet ott a „játék” tág kategóriájában el-elfogadható volt a cenzúrának, bár Harmsz tíz verses gyerekkönyve közül is betiltottak az ötvenes években néhányat.

Harmszot először 1931-ben tartóztatták le, gyerekversei „szovjetellenességének” alapján száműzték eredetileg három, végül egy évre. Visszatérése után tér át a prózai művek írására, de már csak gyerekirodalomban tud publikálni, ott is keveset. Az ESETEK (1934–1940) és AZ ÖREGASSZONY életművének legjelentősebb alkotásai. 1941 őszén letartóztatták. Az agyonlövétést elkerülendő örültséget színlelt, és zárt osztályon halt meg 1942-ben.

Eszter Ruszakovát, Harmsz első feleségét, akitől 1932-ben elvált, Trockizmus vádjával 1936-ban letartóztatták, ötéves lágérfogság után 1943-ban halt meg távol-keleti száműzetésben. Második felesége, Marina Malics a II. világháború alatt német fogság-

ba esett, a háború után Nyugat-Európában, később Amerikában élt, ahol csak az 1990-es években keresték meg, hogy lejegyezzék visszaemlékezéseit.

Sztálin halála után nővére kérvényezte Harmsz rehabilitálását, amit 1960-ban jelentettek be. Harmsznak életében összesen két nem gyerekeknek szóló verse jelent meg. 1965-ben néhány „humorosnak” titulált műve ugyan megjelenhetett, de írásait többnyire szamizdatban terjesztették. Amerikai kiadására 1974-ben került sor, míg Brémában négy jelent meg a kilencre tervezett *összes műveinek* köteteiből (1978–1988). Oroszországban 1988-ban kezdődött el műveinek kiadási hulláma, amely lényegében máig tart. Legtöbb műve 1990 után került elő Pétervárott maradt hagyatékából, amelyet felesége Jakov Druszkinnal csomagolt össze. A művek javarészt kéziratban maradtak fenn, mert kiadásuk olyan reménytelennek látszott, hogy nem volt értelme legépelni sem. Az archívumot Druszkín őrizte meg és adta állami tulajdonba.

Harmsz nagy hatással van az orosz posztmodern irodalmára is.

• • •

Julian Barnes

ÚJJÁSZÜLETÉS

Vallasek Júlia fordítása

1. Pétervár

Régi munkája volt, még Franciaországban írta 1849-ben, a cenzor rögtön be is tiltotta, csak 1855-ben adhatta ki. Tizenhét évvel később került színpadra, öt siralmas estén keresztül játszották Moszkvában. Most, harminc évvel a darab születése után táviratozott a hölgy, és engedélyt kért, hogy rövidített formában színpadra állítsa. Beleegyezett, noha finoman megjegyezte, hogy ifjúkori szerzeménye nem annyira színpadra, mint inkább nyomtatásra készült. Azt is hozzátette, darabja méltatlan a hölgy nagy tehetségéhez. Ez csak a szokásos udvariasság volt: sosem látta játszani.

Ez a darab is a szerelemről szól, mint életművének nagy része. És ahogy az életben, úgy az írásaiban sem ment a szerelem. Lehet, hogy a szerelem gyöngéddé tesz, legyezi a hiúságot, és tisztítja a bőrt, de nem vezet boldogsághoz, az érzelmek vagy szándékok közt mindig ott feszül az egyenlőtlenség. Ilyen a szerelem természete. Olyan értelem-ben persze hatott, hogy élete legmélyebb érzelmeit keltette fel benne, frissé tette, mint a tavaszi hársvirág, és összetörte, mint árulót a kerék. Jól nevelt félszegségét relatív merészségre változtatta, noha meglehetősen elméletinek, cselekvésre tragikomikusan kép-telennek bizonyult ez a merészség. Megtanította arra, mit jelent a visszanyelt remény-kezdés örülete, a kudarc keserősége, a szűkülő megbánás és az emlékezés ostoba gyöngéd-sége. Jól ismerte a szerelmet. Önmagát is jól ismerte. Harminc évvel ezelőtt beleírta magát Rakityin szerepébe, aki ilyen szavakkal közli a közönséggel szerelemről alkotott felfogását: „Véleményem szerint, Alekszej Nyikolajevics, minden szerelem, legyen az